

L'obreria de l'església de Santa Maria de Cervera (s. XIV-XV)¹

Pere Verdés Pijuan

CSIC. Institució Milà i Fontanals

Malgrat que l'església parroquial de Cervera no és una catedral, la magnitud de la seva construcció requeria, tal com succeïa a les seues catedralícies, la creació d'uns mecanismes capaços de garantir la continuïtat d'una obra que havia de perllongar-se durant molts anys i que implicava un important esforç econòmic. Per aquesta raó, a imatge de les catedrals, els regidors cerverins van crear una institució dedicada exclusivament a l'administració de l'obra del temple². Aquesta institució, inequívocament municipal, fou anomenada *obreria de Santa Maria* i va ser dotada d'una sèrie de recursos que van permetre als seus responsables finançar l'edificació de l'església, seguint les directrius de les autoritats locals³.

* Abreviacions utilitzades: ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), ACC (Arxiu Històric Comarcal de Cervera), C (Cancelleria de l'ACA), d. (diners barcelonesos), FM (Fons Municipal de l'ACC), FD (Fons Dalmases de l'ACC), FN (Fons Notarial de l'ACC), ll. (lliures barceloneses), s. (sous barcelonesos), s.d. (sense datar), s.f. (sense foliar), r. (foli recte), reg. (registre), v. (foli vers).

¹ Aquest estudi fonamentalment constitueix un dels capítols de la nostra tesi doctoral (I, 2.1.1.), dedicada a les finances municipals i titulada «Administrar les pecúnies e béns de la universitat». *La política fiscal i les estratègies financeres d'un municipi català a la baixa Edat Mitjana (Cervera, 1387-1516)*.

² Sobre l'obreria de l'església parroquial de Santa Maria, vegeu una primera aproximació a la institució realitzada per M. TURULL, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Fundació Noguera, Barcelona, 1990, pàg. 556-558. Pel que fa a l'obra del temple, en general, vegeu la recent síntesi i bibliografia continguda a Pere BESARAN, "Santa Maria de Cervera", dins *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura II. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003, pàg. 39-50. I, finalment, també cal fer esment a la síntesi (i corresponent bibliografia) sobre les obrieres de les esglésies gòtiques catalanes, a càrrec de Josep BRACONS, "La fàbrica", dins *Art de Catalunya. Arquitectura religiosa, antiga i medieval*, Edicions L'Isard, Barcelona, 1999, pàg. 244-265 i 266-276.

³ Aquest caràcter inequívocament municipal queda palès en la resposta del consell a un arrendatari de les imposicions que demanava aquest impost indirecte als obrers de Santa Maria: "...sobre lo fet de la imposició que en Johan Bru demane a la obra de Santa Maria, lo conseyll acorda que per tant com la obra

Malauradament, a penes s'han conservat els llibres de comptes generats per l'*obreria* durant els segles XIV-XV, moment de màxima activitat constructiva⁴. Aquest fet dificulta considerablement l'estudi de l'obra del temple, ja que els registres comptables contenen, de forma detallada, els ingressos i les despeses realitzats anualment pels responsables de l'empresa, els *obrers*, que havien de donar-ne raó davant dels regidors municipals. No obstant, l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera disposa de moltes altres sèries documentals, tant de caràcter municipal com notarial, que permeten fer-se, com a mínim, una idea força aproximada del desenvolupament de les obres de l'església parroquial, així com de la seva administració durant els segles baixmedievals.

Per tant, en les pàgines que segueixen presentem una primera aproximació a l'*obreria* de Santa Maria, centrada fonamentalment durant el segle XV i realitzada a partir de la documentació municipal. Concretament, dediquem un primer apartat a l'estructura administrativa de la institució, això és, a les normes que regiren el nomenament i les responsabilitats dels obrers i dels seus auxiliars. En segon lloc, ens ocuparem dels recursos habituals de l'obra, dins dels quals destaquem les deixes testamentàries, el dret de les ànimes, les profertes dels fidels, els bacins, el monopoli de la peixateria i d'altres ingressos menors. I, per últim, passarem revista a algunes vies de finançament extraordinari (l'assignació de les causes pies, el recurs al crèdit, la contractació d'obres a preu fet i el suport de la clavaria), gràcies a les quals els regidors cerverins van poder culminar les obres de l'església. Deixem de banda la qüestió de les despeses, ja que sense comptar la partida corresponent a l'administració de l'*obreria* pròpiament dita (bàsicament, salaris i material d'escriptori), la resta constitueix l'objecte d'altres estudis continguts en aquest mateix volum.

de Santa Maria és de la vila e la vila no acostum ne sie tenguda de pagar imposició que no-n haye malla..." (ACC, FM, Consells, 1403, f. 26 v., 22/02/1403). Anys després, el 1454, els preveres de la vila reconeixien aquest fet quan es queixaven davant del consell pel mal estat de l'obra i requerien als regidors que prenguessin mesures, ja que era seva la responsabilitat de la conservació de la dita església i les obres pies (ACC, FM, Consells, 1454, f. 109 r.- v., 25/10/1454).

⁴ Solament tenim constància de l'existència de llibres de comptes dels anys 1422, 1495 i 1497 (AHCC, FM, Obra de Santa Maria, 1422 i 1495-1502).

1. L'administració de l'obra

A començament del segle XIV, les autoritats municipals de Cervera devien considerar que havia arribat l'hora de reformar la primitiva església parroquial, d'estil romànic, per construir un gran temple que s'adequés a la categoria assolida per la vila, així com a les noves tendències artístiques de l'època. No podem precisar quan fou creada l'*obreria* encarregada de dur a terme aquesta empresa, però un cronista local cita una referència documental, actualment desapareguda, que situa el seu origen a l'any 1306⁵. Posteriorment, durant el segle XIV, M. Turull documenta l'elecció d'administradors de l'obra, però l'escassetat de dades no li permeten descriure el funcionament d'aquesta institució⁶. En canvi, al llarg del segle XV, les notícies sobre la construcció del temple es multipliquen i proporcionen força més detalls sobre les principals característiques de l'*obreria de Santa Maria*.

Des de final del segle XIV, l'obra estava encapçalada per dos prohoms, anomenats *obrers*, que eren escollits pel consell de la vila (vegeu l'apèndix final). Inicialment, aquests funcionaris acostumaven a romandre durant anys en el càrrec i, al final de llur gestió, retien comptes davant del *racional* i de dos oïdors especialment escollits per a l'ocasió⁷. Aquesta fórmula va restar vigent fins a l'any 1418, quan els regidors, coincidint amb un seguit d'iniciatives encaminades a incrementar el control sobre les finances locals, acordaren que els obrers de Santa Maria fossin nomenats cada any, el dia de Nadal, igual que la resta de càrrecs municipals, i que retessin comptes, també anualment, al

⁵ El cronista local del segle passat J. Franquesa fa esment i transcriu una referència d'un registre de 1306, actualment desaparegut, on es deia: "...Nos en Jacme Martí, en Jacme Lorach, en Galceran Foquet e en Jener Çasisquella, pahers de la vila de Cervera, ab voluntat dels conseilers e dels prohòmens de la vila, ordenam que aitant com la obra durarà de la església de nostra dona Sancta Maria de Cervera, que cada an sian assignats los pahers, los conseilers e los prohòmens de la vila que tingan lo bací. Ordenàrem los anunt dits pahers, que cascun an sia assignada una taula en què sia posada la almoina e l'acapta e les deixes e totes altres coses pertanyents a la dita obra de Sancta Maria e, passat l'an, que lo tauler age a redre compte de tot lo que aurà rebut y pagat als pahers y conseilers y als prohòmens de l'an passat. Ordenàrem los damunt dits que cascun mes sia assignat l'hom que sia obrer de la damunt dita obra e aquel que sia lo dit mes, a honor de Déu e de nostra dona Sancta Maria, sens salari e assignat que sia no-s puga excusar e que-n sia forsat, segons està ordenat..." (Joan FRANQUESA, *Anales de Cervera*, vol. I, Barcelona, 1891; vol. II, Lleida, pàg. 10-11).

⁶ M. TURULL, *La configuració...*, pàg. 292.

⁷ Vegeu, per exemple: ACC, FM, Consells, 1399, f. 31 v.- 32 r., 28/02/1399; Consells, 1401, f. 66 r.- 66 v., 09/06/1401; Consells, 1406, f. 26 v.- 27 r., 11/02/1406; Consells, 1416, f. 33 r.- v., 04/05/1416; Consells, 1417, f. 123 r.- 123 v., 12/03/1417.

racional i als obrers entrants⁸. Tanmateix, l'any 1422, el consell va revocar la primera disposició, que obligava a renovar els obrers, perquè devia resultar contraproductent per al normal desenvolupament de l'obra, però va mantenir la segona, referent a la fiscalització⁹. Posteriorment, no documentem cap altra modificació fins a l'any 1475, quan fou ampliat el nombre d'obers que, fins a la fi del període estudiat, va oscil·lar entre dos i cinc prohoms. I, finalment, cal recordar que, l'any 1482, la reestructuració general del regiment de la Paeria també va afectar els obrers, així com el segon intent d'implantar la insaculació a la vila entre 1501 i 1505¹⁰.

A primera vista, aquest era l'aspecte que oferia l'administració de l'*obreria de Santa Maria*, però un cop d'ull a l'interior d'aquesta institució mostra una estructura molt més complexa i canviant. Aparentment, els obrers concentraven totes les funcions de l'*obreria*: la direcció de l'obra, la percepció dels seus recursos, l'administració dels diners i, fins i tot, la fiscalització de comptes. Malgrat tot, en diverses ocasions, documentem l'existència d'individus que actuaren com a auxiliars dels administradors principals en les diferents tasques esmentades. D'aquesta manera, en moments d'especial activitat constructiva, els regidors associaren d'altres prohoms a l'administració de l'obra i, precisament, l'ampliació del nombre d'obers que tingué lloc a partir de 1475 va respondre a aquesta circumstància (vegeu l'apèndix final). Entre aquestes persones associades, destaquen els preveres de la mateixa església parroquial de Santa Maria, que reivindicaren llur dret a participar en la direcció d'una

⁸ ACC, FM, Consells, 1418, f. 37 v., 11/05/1418; Consells, 1419, f. 38 r., 29/05/1419. De fet, l'any 1416, el consell ja va disposar que els nous obrers donessin compte cada any (ACC, FM, Consells, 1416, f. 36 r., 11/05/1416).

⁹ ACC, FM, Consells, 1422, f. 26 v. - 27 r., 25/02/1422. Aquesta disposició va mantenir-se vigent durant tot el segle XV i, l'any 1493, va afegir-s'hi que els nous obrers "...sien tenguts e obligats de fer inventari en tots los béns que-s trobaran de dita obreria e que dits béns inventariats ab los senyors de pahers pusquen comanar en aquell prevere o preveres que ben vist los serà e pusquen ohir compte e comptes de qualsevol persona o persones que agen administrat, regit e rebut qualsevol peccúnies e béns de dita obreria e compellint en aquells, si mester serà, fent procurador o procuradors en defensió de dita obreria e que, feta la comanda dels béns de dita obreria, stige a càrrech de la vila..." (ACC, FM, Consells, 1493, f. 11 r., 28/12/1492; Consells, 1492, f. 10 r.-v., 28/12/1492; Consells, 1494, f. 10 v., 28/12/1493).

¹⁰ La primera temptativa d'insaculació (1480-81) no va afectar el nomenament dels obrers i la posterior reforma del regiment, de l'any 1482; preveia que els diferents oficis de la Paeria fossin escollits cada any i solament poguessin repetir en el càrrec durant un màxim de tres anys (ACC, FM, Pergamins, 10/01/1482, Cervera, Document 2, pàg. 1213). Aquesta norma va persistir fins a la fi del període estudiat, exceptuat els anys de vigència de la segona temptativa d'insaculació (1501-1505) que disposava "...que los obrés de la yglésia major sien trets de les bossas de paher primer e paher segon..., provehint emperò que... los dits obrés de la yglésia... sien tenguts donar compte e rahó del que administraran..." (ACA, C., reg. 3807, f. 60 v.- 66 r., 03/11/1501, Lleida).

obra que els afectava directament i a la qual també contribuïen¹¹. Pel que fa a les rendes assignades a l'obra, en principi, els obrers eren els encarregats de percebre aquests diners i, si calia, forçar-ne els deutors¹². No obstant, la dificultat d'aquesta tasca i l'acumulació de ròssecs motivaren, en alguns moments, el nomenament de recaptadors especials de les rendes i/o dels d'endarreriments¹³. També la gestió dels recursos va requerir en diverses ocasions el nomenament d'un auxiliar, però finalment els intents de creació d'un clavari o tresorer de l'obreria no van acabar de prosperar¹⁴. Per aquesta raó, els regidors dictaren disposicions sobre el regiment de la caixa de l'obra, que fou encomanada de manera exclusiva a un dels obrers, que també era l'encarregat de portar la comptabilitat¹⁵. Per últim, cal posar de relleu que la fiscalització sempre fou responsabilitat dels administradors entrants, però els endarreriments que es produïren en alguns moments obligaren el consell, de forma extraordinària, a designar oïdors per auxiliar el *racional* en l'audició dels comptes acumulats¹⁶.

¹¹ L'any 1399, Pere Llobet, preverer, fou associat als obrers existents, i l'any 1401, coincidint amb la suspensió momentània d'un dels obrers, foren associats a l'obrer restant dos preveres, Pere Llobet i Bernat Llop, i un prohoms, Francesc Baborer (ACC, FM, Consells, 1399, f. 46 v., 14/04/1399 i Consells, 1401, f. 66 r. - v., 09/06/1401). Malgrat tot, fou a partir de 1454 quan els clergues reivindicaren llur protagonisme dins l'obra de Santa Maria. Aquell any, els procuradors de la comunitat de preveres de la vila van queixar-se enèrgicament al consell del mal estat de l'obra de l'església i de la deixadesa municipal (ACC, FM, Consells, 1454, f. 109 r. - v., 25/10/1454;). L'any següent, els regidors portaren mestres forans per revisar els treballs de construcció i nomenaren tres prohoms per intervenir en dita obra juntament amb els obrers, dos representants dels preveres i els capitans de cada confraria (ACC, FM, Consells, 1455, f. 113 r., 11/06/1455). Posteriorment, a partir de 1475, cada any trobarem un o dos clergues entre els obrers escollits pel consell (vegeu l'apèndix final). Resulta especialment il·lustrativa una disposició del consell de 1479, en què mossèn Pere Ponç i mossèn Francesc Ermengol, preveres, foren associats als obrers ordinaris de Santa Maria, per encarregar-se de la provisió de materials per als mestres de l'obra (ACC, FM, Consells, 1479, f. 81 r. - v., 05/10/1479).

¹² L'any 1416, per exemple, el consell va assignar obrers per l'obra de Santa Maria i els donà ple poder per "*...demanar e reebre totes e qualsevol quantitats de peccúnies, rendes e drets a la dita obra pertanyents e fermar àpoches, absoltes e diffinicions e fer totes conpulcions en exacció de les dites peccúnies e deutes necessàries, cometents als dits obrés plena facultat e potestat ab libera e general administració de exercir lo dit offici axl amplament e bstant com per altres obrés passats..., del qual regiment se haze a donar compte cascun any...*" (ACC, FM, Consells, 1416, f. 36 r., 11/05/1416).

¹³ Vegeu, per exemple: ACC, FM, Consells, 1403, f. 55 r. - v., 25/06/1403; Consells, 1406, f. 49 v. - 50 r., 26/04/1406; Consells, 1431, f. 64 v. - 65 r., 11/06/1431.

¹⁴ ACC, FM, Consells, 1416, f. 33 r. - v., 04/05/1416; Consells, 1422, f. 26 v. - 27 r., 25/02/1422; Consells, 1423, f. 57 r. - 58 r., 12/03/1423; Consells, 1425, f. 46 r. i 52 v.; Consells, 1426, f. 77 r., 19/04/1426.

¹⁵ Supposem que aquesta fou la pràctica habitual durant el segle XV perquè, l'any 1509, els regidors acordaren "*...que'ls par serie bona cosa que los dinés de la obreria de la sglésia major vinguessen en la caxeta que ja hi és e que stiguessen tancats ab dues claus e que no prenguéssin dinés sinó la hu dels dits obrés e que'ls posàs en la dita caxa...*" (ACC, FM, Consells, 1509, f. 49 v., 29/09/1509).

¹⁶ ACC, FM, Consells, 1422, f. 72 r., 10/07/1422; Consells, 1426, f. 106 r., 26/08/1426; Consells, 1427, f. 73 r., 11/06/1427; Consells, 1431, f. 64 v. - 65 r., 11/06/1431; Consells, 1455, f. 64 v. - 65 r., 04/04/1455; Consells, 1493, f. 23 v., 13/04/1493 i 33 v., 20/05/1493.

2- Els recursos habituals de l'obreria

Pel que fa als recursos de l'*obreria*, com hem dit, creiem que s'ha de distingir entre el que podríem denominar ingressos propis i/o habituals de la institució i un altre tipus d'entrades de caràcter més extraordinari. Dins del primer grup, trobem les deixes testamentàries que periòdicament realitzaven els particulars a l'obra; una taxa que, des de final del segle XIV, va gravar tots els llegats per a l'ànima disposats pels veïns; les profertes que sol·licitaven les autoritats municipals als habitants de la vila per dur a terme certes obres; el producte d'alguns dels bacins que habitualment acaptaven per Cervera; el monopoli de la peixateria que, a partir d'un cert moment, fou consignat pel rei a l'*obreria*, i altres ingressos de naturalesa diversa, com ara, els bans, els serveis laborals, els beneficis vacants, les sepultures, la venda de candeles o el toc de les campanes.

Des del seu origen, un dels principals recursos de l'obra de Santa Maria, foren les múltiples deixes testamentàries que els particulars feren a l'obra. Resulta impossible quantificar el volum d'aquesta aportació, però, sens dubte, degué ser molt important a l'hora de finançar la construcció de capelles o l'adquisició de mobiliari divers per a l'església. Durant el període estudiat, hem documentat diverses deixes, com per exemple la de Berenguer de Castelltort, fundador de l'hospital que portava el seu nom. L'any 1389, aquest mercader cerverí va deixar, d'una banda, 100 s.b. a l'*obreria* de l'església i, de l'altra, va disposar que 300 ll.b. fossin esmerçades en la capella de Sant Jaume. Concretament, el testament establí que la coberta de dita capella fos reparada i s'hi fes la seva sepultura, un retaule, unes reixes i un vitrall¹⁷. Probablement hi hagué moltes altres deixes com aquesta, però, malauradament, sols tenim indicis de la seva existència. D'aquesta manera, l'any 1399, documentem que els béns de Pere de Freixenet, ciutadà de Barcelona, foren deixats a l'obra de Santa Maria després de la mort de la filla del difunt¹⁸. L'any 1400, els obrers demanaven als marmessors d'Antoni Vilar que retessin comptes pels béns deixats per aquell individu a l'*obreria*¹⁹. L'any 1402, els regidors procedien al repartiment dels béns del difunt Guim de Canelles, escrivà del rei, que havia

¹⁷ F. X. RIVERA, *Testament de Berenguer de Castelltort, mercader ciutadà de Barcelona, fundador de l'Hospital que porta el seu nom (1389)*, "Miscel·lània Cerverina", 13 (1999), pàg. 183-213.

¹⁸ ACC, FM, Consells, 1399, f. 31 v. - 32 r., 28/02/1399.

¹⁹ ACC, FM, Consells, 1400, f. 45 r. - v., 10/05/1400; f. 79 r., 02/09/1400.

deixat a l'obra dues terceres parts d'una fortuna moble i immoble valorada en 30.000 s.b.²⁰. L'any 1431, el consell decidia que els diners procedents de la venda d'un alberg, que Romeu de Manresa havia deixat en testament a Santa Maria per fer un retaule i un tabernacle per a l'altar major, fossin esmerçats en vestiments i en l'obra del campanar²¹. I, finalment, l'any 1446, tenim una altra referència a la deixa de 17.000 s.b. feta per Antoni Arnau per construir la capella que, entre 1447 i 1448, féu el mestre Guillem Polo²².

Un altres ingrés habitual de l'obra de Santa Maria, íntimament relacionat amb el recurs que acabem de veure, era la taxa de 2 s.b. per lliura que havien de pagar totes les deixes testamentàries que els vilatans feien per a l'ànima. La primera menció que tenim d'aquesta taxa, també anomenada dret de les ànimes, és de 1388, quan el consell de la vila va ordenar que fos obtinguda una provisió episcopal en aquest sentit²³. No obstant, suposem que aquesta temptativa no va fructificar perquè deu anys després, l'any 1398, els regidors van prendre la iniciativa d'instaurar aquest dret amb l'objectiu d'aconseguir noves entrades per suplir la manca de recursos de l'obra. Com ja hem dit, aquest donatiu era de 2 s.b. per lliura dels diners que tots els particulars, tant religiosos com llecs, deixessin, a través del testament o de qualsevol altra manera, per a la seva ànima i, segons l'acord del consell, el seu pagament tenia prioritat sobre altres disposicions del difunt, exceptuant la celebració dels funerals²⁴. En principi, els regidors pensaren que aconseguirien persuadir "amb bones maneres" els que es resistissin a satisfer aquesta taxa, però, poc després, els problemes de

²⁰ ACC, FM, Consells, 1402, f. 16 v. - 17 r., 16/01/1402; f. 23 r., 05/02/1402.

²¹ ACC, FM, Consells, 1431, f. 60 v. - 61 r., 21/05/1431; f. 64 v. - 65 r., 11/06/1431.

²² ACC, FM, Consells, 1446, f. 50 v. - 51 r., 30/05/1446; Consells, 1447, f. 126 r. - 127 r., 22/11/1447; Consells, 1448, f. 17 v., 09/01/1448 i f. 105 v. - 106 r., 30/09/1448.

²³ ACC, FM, Consells, 1388, f. 65 r., 08/08/1388.

²⁴ "Item, fo acordat e ordonat en lo dit consell que per ço com la obra de Sancta Maria ha freytura de diners e per ço que la dita obra abans vingue a bona perfecció, que los sobredits paers, consellers e prohòmens, per si e per lo dit consell e singulars de la dita vila presents e esdevenidors, ara de present fan donació pura, perfecta e irrevocable entre vius a nostre senyor Déus e a la Verge Maria e a la dita obra de Sancta Maria e als obrés e administradors de la dita obra que ara són e per temps seran, ço és que de tot ço e quant cascú se penrà per sa ànima, axí de paraula com per scrit en testament, codicil, donació, causa mortis o en altra manera, que de allò que per sa ànima se penrà haye la dita obra II sous per lliura, los quals se hayen a pagar ans de totes coses, pagades solament les funeràries. E que d'açò sien emprats per los paers e per los prohòmens per ells a fer açò ab ells ensemps assignadors totes e sengles persones, axí hòmens com fembres e axí clergues com lecs que-ls plàcie per honor de Déus fer a la dita obra semblant donació. E si per ventura alcú la recusarà de fer, que ab totes aquelles bones maneres que poran los enclinen a ffer açò" (ACC, FM, Consells, 1398, f. 19 r. - v., 21/02/1398).

percepció obligaren el consell a sol·licitar una confirmació del governador general de Catalunya, Ramon Alamany de Cervelló²⁵. Ignorem si finalment fou obtinguda alguna provisió del governador, però, l'any 1399, documentem que la nova exacció continuava plantejant conflictes i dubtes sobre el seu abast, tant pel que fa a l'objecte com al subjecte de la contribució. Per aquesta raó, les autoritats locals precisaren algunes qüestions, com ara que el dret de les ànimes havia de tenir vigència durant els següents quinze anys; que havia de ser satisfet per tothom que fos habitant de la vila, tant si feia testament com si moria intestat, i que qualsevol tipus de deixa feta per a l'ànima, inclosos beneficis, òbits, aniversaris o altres causes pies, havia de pagar els 2 s.b. per lliura²⁶. Malgrat tota aquesta regulació municipal, les dificultats persistiren fins a l'any 1401, quan el rei Martí confirmà les ordinacions del consell de la vila de Cervera i ordenà al seu batlle que les fes complir²⁷.

Després d'aquesta data, suposem que l'obra de Santa Maria va cobrar el dret de les ànimes durant els 15 anys establerts pel municipi, però no podem assegurar que continués fent-ho posteriorment²⁸. De fet, la següent notícia que tenim sobre aquest dret és de 1447, quan el bisbe de Vic afirmava que els 2 s.b. per lliura de les ànimes, que cobraven els paers, en virtut d'una provisió reial, no es destinaven a usos correctes. Per aquesta raó, davant la disminució de les deixes provocada per aquest fet, el bisbe suggeria que el problema es resoldria destinant aquells diners a ornaments per a l'altar de l'església²⁹. Més endavant, l'any 1450, els paers informaren de la resistència dels cerverins a pagar aquell dret i demanaren que les ordinacions fossin confirmades o fetes de nou. La decisió del consell fou favorable a la petició i, després de recordar l'existència d'una provisió reial al respecte, va ratificar la vigència del dret de les ànimes de manera indefinida³⁰. L'any 1456, aquesta disposició fou novament confirmada pels regidors, que donaren ordre d'executar tots els deutors dels 2 s.b. per

²⁵ ACC FM, Consells, 1398, f. 34 v., 03/05/1398.

²⁶ ACC, FM, Consells, 1399, f. 74 v. - 75 r., 19/07/1399. Uns mesos després, els regidors afegiren que "*...ans que lo cors isque de casa, los dits hereus hagen a pagar o fer fer dita a persona covinent o donar penyores covinents per la dita quantitat en poder dels procuradors...*" (ACC, FM, Consells, 1399, f. 98 r., 06/10/1399).

²⁷ ACA, C., reg. 2172, f. 149 v., 1401/01/19, Barcelona.

²⁸ L'any 1422, en el llibre de comptes de l'obra no apareix cap ingrés en aquest concepte (ACC, FM, Obra Santa Maria, 1422, f. 2 r.-4 v.).

²⁹ ACC, FM, Consells, 1447, f. 126 r. - 127 r., 22/11/1447.

³⁰ ACC, FM, Consells, 1450, f. 61 v., 20/06/1450.

lliura i, posteriorment, tenim referències a la seva percepció fins a la fi del període estudiat³¹.

Un tercer tipus d'entrada foren les profertes que els singulars de la vila realitzaven per finançar determinades obres a l'església parroquial de Santa Maria. Durant el segle XV, aquestes contribucions foren molt freqüents, ja que, com deien els coetanis, "...és prou notori e's pot veure per quiscú açò és temple e casa de Déu, en la conservació del qual quiscún feel crestià deu, ab summa diligència, entenre si volen que ell en tots nostres actes e coses nos conserve e'ns endreçe..."³². Així, per exemple, l'any 1400, els regidors sol·licitaren als singulars de la vila que contribuïssin a l'obra de les voltes que realitzava el mestre Pere Perull. Concretament, el consell va disposar que, el dia de Santa Maria de setembre, els paers i alguns prohoms es col·loquessin als portals de l'església i, quan sortís la gent, fessin escriure als feligresos allò que voldrien donar a l'obra. Amb l'objectiu de predisposar els vilatans cap a aquest donatiu, els regidors també acordaren demanar a qui prediqués aquell dia, que inclogués el tema de l'obra en el seu sermó. Tot sembla indicar que la gent va respondre a la demanda, que va recaptar-se talment com si fos una talla municipal i, fins i tot, van penyorar-se a través del batlle les persones que no pagaven la suma compromesa en els terminis establerts³³. De fet, en aquest cas, dubtem si realment aquesta contribució voluntària no constituïa una talla encoberta, ja que, l'any 1402, el consell va donar ordre d'anar per la vila per demanar profertes d'aquelles persones que encara no n'havien fet i, fins i tot, tenim referències a la recaptació de malles per a l'obra; això és, una malla (mig diner barcelonès) setmanal per cada cap de casa de Cervera³⁴.

Entre els anys 1401 i 1402, també va sol·licitar-se una altra proferta als singulars per finançar la confecció d'una custòdia d'argent que es feia a Barcelona per a l'església parroquial³⁵. L'any 1405, el motiu de la petició fou un

³¹ ACC, FM, Consells, 1456, f. 104 v. - 105 r., 29/05/1456. Posteriorment, l'any 1486, un notament del *racional* conté els comptes retuts per mossèn Jaume Carví, prevere, per l'arrendament de la recaptació del *dret de les ànimes* i dels seus ròssecs (ACC, FM, Notaments racional, 1486-1488, f.156 v. - 157 r.). I, finalment, en tots els llibres de comptes conservats a partir de 1494 apareixen ingressos en aquest concepte (ACC, FM, Obra Santa Maria, 1494, 1497, 1500, 1506 i 1508).

³² ACC, FM, Consells, 1476, f. 28 v. - 29 r., 06/03/1476.

³³ ACC, FM, Consells, 1400, f. 79 r. - v., 02/09/1400; Consells, 1402, f. 16 r., 09/01/1402.

³⁴ ACC, FM, Consells, 1402, f. 17 r. - v., 16/01/1402; Consells, 1402, f. 52 v., 10/06/1402; Consells, 1403, f. 24 v., 22/02/1403; Clavaria, 1403, f. 176 v., 24/12/1403.

³⁵ ACC, FM, Consells, 1401, f. 66 v., 09/06/1401; Consells, 1402, f. 40 v. - 41 r., 21/04/1402; f. 50 r., 27/05/1402.

missal i els paers demanaren als preveres i a alguns prohoms que en paguessin una part³⁶. L'any 1408, tenim notícies de la recaptació de malles cada diumenge per la vila, per tal de reparar els senys de l'església³⁷. Aquell mateix any, la construcció d'un orgue fou pagada, d'una banda, pels preveres i, de l'altra, pels particulars que contribuïren en un acapte que feren els paers per la vila³⁸. L'any 1423, els paers informaren que havien trobat un mestre per fer l'obra del campanar i que molts singulars estaven disposats a contribuir-hi amb alguna cosa³⁹. L'any 1426, els regidors municipals van demanar una altra proferta al clergat, als llecs i, fins i tot, als jueus per pagar els nous senys⁴⁰. L'any 1448, el consell va ordenar fer una nova petició als veïns de la vila per tal de poder fer obres generals de reforma a l'església, per les quals els preveres ja havien profert 300 florins⁴¹. L'any 1475, els paers i una comissió de prohoms va decidir que fos aixecat un porxo a l'entrada de l'església amb les almoines i donatius dels habitants de la població⁴². L'any 1476, la contribució voluntària del clergat, les confraries i altres vilatans fou necessària per arreglar un pilar de l'obra que estava en mal estat⁴³. L'any 1479, les confraries, les lluminàries i les obres pies eren requerides perquè fessin alguna ajuda per les obres que llavors es realitzaven a l'església⁴⁴. L'any 1494, el consell encomanà als paers i a una comissió de prohoms que cerquessin ajuda entre confraries i altres que volguessin contribuir a l'enrajolament de l'església i la provisió de vestiments per al temple⁴⁵. L'any 1495, aquesta disposició es repetia; en aquesta ocasió per aconseguir diners per pagar un pintor de Montblanc que pintaria el retaule del Purgatori i per cobrir les capelles noves⁴⁶. I, finalment, una darrera proferta documentada fou la que va realitzar, l'any 1513, Joan Eimeric, batlle general de Catalunya,

³⁶ ACC, FM, Consells, 1405, f. 54 v. - 55 r., 20/06/1405.

³⁷ ACC, FM, Consells, 1408, f. 50 r., 09/07/1408.

³⁸ ACC, FM, Consells, 1408, f. 64 r. - v., 27/10/1408.

³⁹ ACC, FM, Consells, 1423, f. 139 v. - 140 r., 13/12/1423.

⁴⁰ ACC, FM, Consells, 1426, f. 35 r., 04/02/1426.

⁴¹ ACC, FM, Consells, 1448, f. 64 r. - v., 16/06/1448.

⁴² ACC, FM, Consells, 1475, f. 84 v., 16/12/1475.

⁴³ ACC, FM, Consells, 1476, f. 28 v. - 29 r., 06/03/1476.

⁴⁴ ACC, FM, Consells, 1479, f. 99 r. - v., 21/11/1479. Probablement, el resultat d'aquesta petició fou una proferta de 175 ll. i 10 s.b. que van fer el clergat (50 ll.b.), la confraria de Santa Maria (40 ll.b.), l'Hospital de Castellort (30 ll.b.), la confraria de Sant Francesc (10 ll. i 10 s.b.) i la Lluminària nova (15 ll.b.) entre 1481 i 1483, la qual havia de ser recaptada per Joan Rius (ACC, FM, Notaments racional, 1483-1485, f. 22 v. - 29 r., 1485, *Ofertes de la obra de la església major per lo clero e confraries*).

⁴⁵ ACC, FM, Consells, 1494, f. 14 r., 04/01/1494.

⁴⁶ ACC, FM, Consells, 1495, f. 86 r., 21/10/1495.

per fer totes les ornamentacions (armes, retaule, reixes, misses, etc.) a la capella de Sant Miquel i Sant Jordi, fundada per la vila⁴⁷.

No sabem si pot considerar-se també com una proferta la gran quantitat de pedra que, a final del segle XV, va obtenir l'obra de l'antic convent de Sant Francesc. Aquest edifici, situat fora muralles, fou enderrocat durant la Guerra Civil catalana perquè no s'hi refugiessin les tropes que assetjaren la vila, i els frares es traslladaren a l'hospital de Castelltort. Posteriorment, un cop acabat el conflicte, els framenors ja no tornaren al seu antic emplaçament i accediren a donar la pedra a l'obra de Santa Maria a canvi de l'exempció de la talla de la quèstia que pagaven per alguns béns⁴⁸.

Un altre capítol d'ingressos de l'*obreria* fou el bací de l'obra, creat pel municipi amb l'objectiu de contribuir al finançament de la construcció, manteniment i ornamentació de l'església parroquial de Santa Maria. No podem precisar l'origen exacte d'aquesta institució, però sabem que l'any 1388 els regidors restauraren un "acapte" per obtenir diners per a les obres de manteniment del temple. Aquest bací estava regit per dos administradors que cada diumenge o festivitat havien de dipositar els donatius recollits per les esglésies de la vila en poder de l'obrer de Santa Maria⁴⁹. Inicialment, la institució no va tenir un funcionament regular: l'any 1399, per exemple, davant dels problemes financers de l'administrador de l'obra de l'església parroquial, els regidors decidiren acaptar novament per a la vila⁵⁰. L'any 1416, aquesta iniciativa va repetir-se i el consell va disposar la restauració d'un bací de l'obra, que tingués prioritat sobre els altres bacins a l'hora de sol·licitar l'almoïna⁵¹. L'any 1418, l'obra va tornar a requerir els acaptes que, en aquesta ocasió, foren esmerçats en mobiliari del temple i en la confecció dels vitralls⁵². Aquesta

⁴⁷ ACC, FM, Consells, 1513, f. 50 v. - 51 v., 05/06/1513.

⁴⁸ ACC, FM, Consells, 1485, f. 13 v. - 14 r., 03/01/1485; f. 19 v. - 20 r., 05/02/1485. L'any 1486 foren signats uns capítols amb dos llauradors, que es comprometeren a portar 1.000 càrregues de pedra amb els seus muls des del dit monestir fins a l'església parroquial a canvi de 8 ll.b. (ACC, FM, Records i crides, 1483-85, f. 91 r., 10/02/1486).

⁴⁹ ACC, FM, Consells, 1388, f. 29 r., 03/03/1388; f. 52 r., 03/06/1388; f. 59 r. - 60 v., 07/07/1388.

⁵⁰ ACC, FM, Consells, 1398, f. 77 r., 17/10/1398; Consells, 1399, f. 15 r., 08/01/1399; f. 63 r., 23/06/1399.

⁵¹ "...Item, volgué e acordà lo consell que sie ellet un bací que acapte tots digmenges e festes a la obre de nostradona Santa Maria, lo qual bací vage primer e abans de tots los altres bacins..." (ACC, FM, Consells, 1416, f. 56 v., 07/10/1416).

⁵² ACC, FM, Consells, 1418, f. 28 r., 24/03/1418; Consells, 1418, f. 33 v., 23/04/1418; Consells, 1418, f. 48 v., 09/07/1418.

dinàmica va mantenir-se fins al 1492 i, durant aquest període, documentem el funcionament del bací durant els anys 1432, 1454, 1472 i 1479 per fer front a necessitats diverses de l'obra⁵³. Finalment, l'any 1492, el bací de l'obra i ornaments de Santa Maria va institucionalitzar-se definitivament i, a partir d'aquell moment, cada any fou escollit un baciner. Habitualment, aquesta elecció fou realitzada en la sessió del consell on s'escollien els altres càrrecs municipals, però també va donar-se el cas que els regidors encomanessin el nomenament als obrers de Santa Maria o, fins i tot, que fossin els mateixos administradors de l'obra els encarregats de regir el bací⁵⁴.

Una cinquena font de finançament fou el monopoli de la peixateria. No coneixem quin era el funcionament exacte del comerç de peix a Cervera durant durant els segles baixmedievals⁵⁵. No obstant, sabem que l'abastament de peix fresc de la població sempre va generar múltiples dificultats i conflictes, bàsicament provocats per la situació geogràfica de Cervera, lluny de la costa, i per l'especulació practicada pels proveïdors durant el període quaresmal⁵⁶. Per aquesta raó, des de començament del segle XIV, documentem una fèrria intervenció municipal del comerç de peix a la vila, que tenia l'objectiu de garantir l'assortiment del producte a uns preus assequibles. La potestat dels regidors per ordenar l'activitat dels pescaters, carnissers, flequers, taverners i altres oficis, considerats d'interès públic, emanava d'una sèrie de privilegis concedits pel rei al municipi⁵⁷. En virtut d'aquesta prerrogativa, hom pot documentar les negociacions que cada any mantenien els paers amb determinats proveïdors, gairebé sempre procedents de ports tarragonins (Tamarit,

⁵³ ACC, FM, Consells, 1432, f. 30 r., 05/03/1432; Consells, 1454, f. 59 v., 20/04/1454; Consells, 1472, f. 11 v., 29/02/1472; Consells, 1479, f. 61 r., 22/08/1479; f. 99 r. - 99 v., 21/11/1479.

⁵⁴ Vegeu, per exemple: ACC, FM, Consells, 1492, f. 7 v.- 11 v., 26/12/1491; Consells, 1498, f. 13 v., 03/01/1498; Consells, 1514, f. 12 r. - v., 28/12/1513; Consells, 1515, f. 12 v., 28/12/1514.

⁵⁵ Sobre l'abastament de peix a altres poblacions del Principat, vegeu, per exemple, Josefina MUTGÉ, *L'abastament de peix i carn a Barcelona, en el primer terç del segle XIV*, dins *Alimentació i societat a la Catalunya Medieval*, CSIC, Barcelona, 1988, pàg. 109-136; Prim BERTRAN, *Les ordinacions del peix de la vila de Cardona (1422)*, "Cardener", 5 (1988), pàg. 189-199; Albert CURTO, *El consum de peix a la Tortosa baix-medieval*, dins *1r Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó*, vol. 2, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1995, pàg. 149-166.

⁵⁶ Vegeu, per exemple, P. VERDÉS, *Les imposicions a Cervera durant la segona meitat del s. XIV*, dins M. SÁNCHEZ-A. FURIÓ (eds.), *Actes del Col·loqui "Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana"*, Intitut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1997, pàg. 383-422 i 408.

⁵⁷ Max TURULL, Montserrat GARRABOU, Josep HERNANDO, Josep M. LLOBET, *Llibre de Privilegis de Cervera (1182-1456)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1991, pàg. 69-73. ACC, FM, Correspondència, 1380, 26/08/1380.

Torredembarra, Tarragona...), perquè es comprometessin a assortir de peix la població i no venguessin la mercaderia abans d'arribar a Cervera⁵⁸. Així mateix, també tenim constància de la regulació dels preus a què s'havien de vendre les diferents varietats de peix comercialitzades habitualment a Cervera: aquesta tasca era encomanada a una comissió de prohoms que publicaven posteriorment les detallades tarifes en un taulell (post) de la Paeria⁵⁹. I, finalment, cal destacar l'estret control que exercia el mostassaf sobre la venda d'aquest producte, amb el propòsit d'evitar els fraus (ocultació de mercaderia, manipulació del pes, venda de peix en mal estat...) que sovint cometien els peixaters⁶⁰.

La promulgació de totes aquestes ordinacions ja prefigura l'existència d'un monopoli municipal similar al què existia a la carnisseria o la *flequeria*, però, en el cas de la peixateria, existia un factor addicional: la cessió del destret senyorial per part del rei a la Paeria. Efectivament, des d'un moment que no podem determinar, les autoritats municipals disposaren de la propietat de les taules on es venia el peix o, com a mínim, això és el que es desprèn de la percepció d'una taxa de 6-12 d.b. per cada càrrega de peix que arribés a Cervera, en concepte de *taulatge*. Doncs bé, aquesta exacció sempre va restar assignada a l'*obreria* de l'església parroquial de Santa Maria, esmerçant-se en la construcció del temple o en el manteniment de les diferents infraestructures que componien la mateixa peixateria. Pel que sabem, alguns anys, els regidors recaptaren directament el dret del *taulatge* a través dels encarregats de regir el pes del peix o dels obrers de l'església de Santa Maria; en d'altres, subhastaren el monopoli de la peixateria (l'aprovisionament i/o la venda) al millor postor, incloent-hi les taxes que gravaven el producte; i també documentem diverses temptatives d'arrendar conjuntament el monopoli, les taxes i l'impost indirecte municipal (*imposició*) que gravava el consum de peix. Malauradament, no

⁵⁸ Vegeu, per exemple: ACC, FM, Consells, 1408, f. 13 r., 14/01/1408; Registre lletres, 1408, f. 103 v., 22/02/1408; Registre lletres, 1423, f. 16 v.- 17 r., 15/02/1423; Registre lletres, 1435, f. 4 r., 31/01/1435; Registre lletres, 1440, f. 15 v., 14/03/1440; Consells, 1452, f. 44 v., 26/02/1452; Consells, 1462, f. 57 v., 05/04/1462; Consells, 1472, f. 15 v., 09/03/1472

⁵⁹ Vegeu, per exemple: ACC, FM, Consells, 1388, f. 27 v.- 28 r., 14/02/1388; Consells, 1418, f. 18 r., 10/02/1418; Consells, 1429, f. 52 v., 04/04/1429; Consells, 1456, f. 24 v.- 25 r., 12/01/1456; Consells, 1500, f. 21 r.- 22 r., 03/02/1500. Com hem dit, solament hem trobat un sol exemple íntegre d'aquestes tarifes, que apareix en l'apartat dedicat a les III, 1.2.1., d.

⁶⁰ Vegeu, per exemple: ACC, FM, Consells, 1418, f. 72 v.- 73 r., 04/11/1418; Consells, 1426, f. 46 v., 25/02/1426; Crides, 1443, f. 23 r.- v., 08/04/1443; Crides, 1452, f. 23 v., 22/04/1452; Crides, 1455, f. 3 v.; Consells, 1454, f. 48 v., 23/03/1454; Consells, 1490, f. 23 r., 18/05/1490; Consells, 1503, f. 11 v., 28/01/1503; Consells, 1506, f. 50 r.- v., 10/12/1506; Consells, 1510, f. 20 v.- 21 r., 15/03/1510.

podem precisar gaire més sobre les característiques i l'evolució d'aquest recurs, ja que no s'han conservat la sèrie de contractes d'arrendament del destret i caldria aprofundir molt més en el tema per tal d'extreure conclusions mínimament fiables⁶¹.

El panorama dels ingressos ordinaris de l'*obreria* de Santa Maria es completa amb un grup d'entrades miscel·lànies de caràcter menor. Un d'aquests recursos eren els diners procedents de múltiples bans imposats pels regidors sobre els aspectes més diversos de la vila municipal. Val a dir que resseguir la totalitat de bans que el consell assignà a l'obra, així com la seva evolució, és una tasca que supera el límits del present estudi i, per aquesta raó, solament posarem alguns exemples. Un dels bans que tradicionalment fou consignat a l'*obreria* era el que castigava els consellers que feien tard als consells (12 d.b.) i les persones que interrompien els raonaments d'altri en aquestes sessions (4 d.b.)⁶². L'obra també rebia part dels bans corresponents als lladres de verema o fruita i als carnisers que tenien més bestiar del compte dins del terme, i així podríem fer una llista inacabable de bans relacionada amb impostos, joc, blasfèmies, reg, etc.

Un altre recurs de caràcter menor eren els serveis que prestaven els vilatans a l'obra. Així per exemple, l'any 1403, el consell va disposar que cada confraria de la vila hagués de tirar la *carreta* per portar materials al mestre Perull a l'obra, sota ban de 50 s.b.⁶³. L'any 1455, els obrers sol·licitaren que cada casa de la vila donés una somada de llenya per fer la calç necessària per a les obres que es realitzaven en aquell moment⁶⁴. L'any 1479, el consell va ordenar que

⁶¹ Vegeu, per exemple: ACC, FM, Consells, 1406, f. 16 v., 11/01/1406; Consells, 1414, f. 24 r., 22/03/1414; Consells, 1417, f. 135 r., 07/04/1417; Consells, 1418, f. 24 r., 05/03/1418; Consells, 1420, f. 13 v., 11/01/1420; Consells, 1422, f. 4 v., 02/01/1422; Consells, 1426, f. 50 v., 09/03/1426; Consells, 1435, f. 12 v.-13 r., 03/01/1435; Consells, 1461, f. 33 v.-34 r., 21/01/1461; Consells, 1490, f. 13 v., 24/02/1490; Consells, 1496, f. 17 r., 02/01/1496; Arrendaments, Butlletí, 1496-1516; Consells, 1506, f. 50 r.-v., 10/12/1506; Consells, 1508, f. 14 v., 23/03/1508; Consells, 1509, f. 12 v.-13 r., 02/01/1509; Arrendaments, Peixateria, 1556.

⁶² L'any 1358, M. Turull ja documenta un ban de 12 d.b. imposat als consellers que feien tard a les sessions o no hi assistien (M. TURULL, *La configuració...*, pàg. 557). Aquesta norma va mantenir-se durant el període estudiat i, l'any 1408, el consell disposà que si Berenguer d'Altello no recaptava els bans de 12 d.b. amb què es castigava els consellers que no acudien a consell un cop que era fet senyal de la convocatòria i abans que es cremés una candela *mallar* que es posava a la porta de la sala de la Paeria, hagués de pagar-ho del seu propi a l'obra de Santa Maria (ACC, FM, Consells, 1408, f. 42 r., 17/05/1408). Aquell mateix any, en un altre consell s'acordava que la persona que interrompés el raonament d'altri durant la celebració d'una sessió pagaria 4 d.b., que serien adquirits per l'obra de l'església parroquial de Santa Maria (ACC, FM, Consells, 1408, f. 20 r., 23/01/1408).

⁶³ ACC, FM, Consells, 1403, f. 55 r.-v., 25/06/1403.

⁶⁴ ACC, FM, Consells, 1455, f. 86 v., 30/04/1455.

la gent col·laborés en el transport de la calç, arena, pedra i altres coses necessàries fins al peu de l'obra i, novament, demanaren llenya per al forn de calç⁶⁵. I, aquell mateix any, la manca de recursos de l'obra obligà els regidors a convocar les *desenes* de la vila per treure una paret vella i continuar l'obra, "...*car temple és de Déu e serveix per tots nosaltres, tots dies...*"⁶⁶.

Al llarg del segle XV, els regidors municipals també van intentar en diverses ocasions que les rendes dels beneficis vacants, és a dir, les rendes adscrites als beneficis cerverins que, entre beneficiat i beneficiat (*fructus medii temporis*), no tenien obtentor, fossin esmerçades a l'obra de Santa Maria de Cervera⁶⁷. Probablement, aquestes temptatives no tingueren èxit i, habitualment, els recursos dels beneficis sense titular foren dedicats a la construcció de la Seu de Vic⁶⁸. No obstant, l'any 1479, tenim notícies de la consecució del *dret de la fàbrica de Vic sobre beneficis i dignitats del deganat de Cervera* per part de les autoritats locals. Segons aquesta referència, aquell any, aquest recurs fou assignat a l'*obreria* de l'església, però no podem determinar si la iniciativa va tenir continuïtat⁶⁹.

Quelcom similar va succeir amb la venda del sòl de l'església per fer-hi enterraments, també anomenats carners. L'any 1448, els paers es queixaven perquè la vila pagava la construcció de l'església i, literalment, el bisbe la venia pam a pam per fer-hi carners (enterraments). Davant d'aquesta situació,

⁶⁵ ACC, FM, Consells, 1479, f. 60 v. - 61 r., 22/08/1479.

⁶⁶ ACC, FM, Consells, 1479, f. 93 v., 31/10/1479. Les *desenes* eren les unitats de deu persones o caps de família en què s'organitzaven els habitants de la vila amb finalitats militars.

⁶⁷ Sobre la percepció de beneficis vacants per part dels bisbes i l'assignació de les seves rendes a les obres d'esglésies gòtiques, vegeu respectivament: Prim BERTRAN, *La dècima apostòlica: l'exemple d'Elna (1391)*, dins M. SÁNCHEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, CSIC, Barcelona, 1993, pàg. 455-486 (pàg. 456); J. BRACONS, "La fàbrica", pàg. 247.

⁶⁸ L'any 1420, el consell va acordar que els paers demanessin al vicari de la seu vacant de Vic que, considerant que l'església de la vila no comptava amb gaires ornaments, atorgués una gràcia a la vila perquè "...*totes les primeres vagants dels benifets de la dita sglésia e de tota la vila e deganat fossen de les ordinacions de la dita sglésia...*" (ACC, FM, Consells, 1421, f. 27 v. - 28 r., 29/05/1421). L'any 1454, els procuradors de la comunitat de preveres es queixaren davant dels regidors perquè, entre altres coses, els beneficis que es *mudaven* havien de pagar certa quantitat a la fàbrica de Vic, mentre que l'obra de l'església parroquial no en treia cap profit (ACC, FM, Consells, 1454, f. 109 r. - v., 25/10/1454). L'any 1455, el clergat cerverí insistí en el tema i aconseguí que el consell, aprofitant l'estada del nebot del Papa a Guissona, enviés un representant de la vila per demanar-li que intercedís a Roma perquè el Sant Pare consentís que les *avagants* del deganat de Cervera, que llavors es convertien en la fàbrica del claustre de Vic, s'esmercessin en la construcció i reparació de l'església major de la vila (ACC, FM, Consells, 1455, f. 139 v., 17/07/1455).

⁶⁹ ACC, FM, Consells, 1479, f. 60 v. - 61 r., 22/08/1479.

el consell va posar l'afer en mans dels seus advocats amb la intenció d'aconseguir que fossin fetes unes ordinacions perquè l'obra es beneficiés de tots els enterraments (*forats*) que es feien al temple⁷⁰. No sabem si aquesta disposició va tenir èxit, però l'any 1452, els paers tornaven a protestar perquè el bisbe atorgava sepultures a l'església en benefici propi, contra la voluntat del síndic i dels obrers, posant en perill l'obra⁷¹. I la darrera referència a aquest fet és de l'any 1454, quan els preveres foren els encarregats de queixar-se davant del bisbe, perquè atorgava sepultures a particulars de la vila dins l'església, sense que l'obra pogués aprofitar-se'n⁷².

Menys problemes van causar els tradicionals ingressos procedents de la venda de candeles, una activitat que constituïa, dins de l'església parroquial, un monopoli de l'*obreria*. Inicialment, els obrers encomanaren aquesta labor a una o diverses dones, però a final del segle XV documentem els baciners de l'obra com a responsables de l'activitat. Probablement, aquest canvi va deure's a l'assignació del bací esmentat a l'adquisició d'ornaments per al temple, que també era el destí tradicional dels diners procedents de la venda de candeles (vegeu I, 2.3.2., c)⁷³.

I, per últim, aquest conjunt miscel·lani d'ingressos es tanca amb un de curiós, el dret imposat pels regidors sobre el toc de les campanes, que va servir per finançar els ornaments de l'església parroquial. Concretament, l'any 1448, davant el desordre i els abusos comesos a l'hora de fer tocar el seny Tibau, el consell va establir una taxa de 5 s. 6 d.b., a banda del salari del sagristà, per cada toc que toqués aquella campana per la mort de qualsevol persona que no fos un expaer o la seva esposa, o per altres raons⁷⁴.

⁷⁰ Aquest episodi va tenir el seu origen en la petició que feu el bisbe als hereus d'Antoni Arnau quan, després de fer una capella a l'església amb un carner, volien portar-hi els ossos del dit difunt (ACC, FM, Consells, 1448, f. 105 v. - 106 r., 30/09/1448).

⁷¹ ACC, FM, Consells, 1452, f. 129 v., 22/11/1452.

⁷² ACC, FM, Consells, 1454, f. 109 r. - v., 25/10/1454.

⁷³ ACC, FM, Consells, 1473, f. 36 v. - 37 r., 19/04/1473; Consells, 1509, f. 34 r. - v., 23/05/1509; Consells, 1514, f. 12 r. - v., 28/12/1513; Consells, 1515, f. 12 v., 28/12/1514.

⁷⁴ ACC, FM, Consells, 1448, f. 45 v., 30/03/1448.

3- Les fonts extraordinàries de finançament

Ara bé, malgrat la gran varietat de recursos que els regidors posaren a disposició de l'obra, la major part d'ells, exceptuant la peixateria, eren de caràcter molt irregular i, moltes vegades, no proporcionaven suficients ingressos per finançar en condicions totes les obres del temple. Per aquesta raó, les autoritats municipals van haver de recórrer a fonts de finançament extraordinàries per dur a terme determinades empreses i, dins d'aquest àmbit, cal destacar: l'assignació de les rendes d'una institució benèfica municipal, el Censal de la Caritat, i de les causes pies fundades per particulars; el recurs al crèdit, això és, els préstecs, els censals morts i, sobretot, la contractació de mestres d'obra perquè assumissin certes obres a *preu fet*; i, per últim, les inversions realitzades, de forma extraordinària, pel responsable de la tresoreria principal del municipi, la *clavaria*, en l'obra de l'església.

Durant gran part del segle XV, els regidors cerverins aconseguiren que el Censal de la Caritat fos assignat a l'*obreria* de Santa Maria i, de forma més puntual, els regidors també van poder consignar-hi una part de les diferents causes pies fundades per particulars a la vila.

El principal mitjà assistencial de què disposaven els regidors cerverins era l'anomenat Censal de la Caritat⁷⁵. No sabem quin fou l'origen d'aquesta institució, però des de 1332 sabem que les autoritats municipals repartien anualment una almoïna entre els més necessitats de la població⁷⁶. Aquesta "caritat" es nodria d'un conjunt de rendes (censos emfitèutics, censals morts i altres drets) que, en virtut de diferents disposicions testamentàries, havien estat llegades pels particulars de la vila a aquest servei pietós⁷⁷. Diversos privilegis

⁷⁵ La primera aproximació al Censal de la Caritat de Cervera fou realitzada per M. TURULL, *La configuració...*, pàg. 360. Una altra població catalana on es documenta l'existència d'una institució municipal similar és Cardona: J. SERRA VILARÓ, *L'església i parròquia de S. Miquel*, dins *Història de Cardona*, llibre IV, Tarragona, 1962-1966, pàg. 424-426; E. MOLINÉ, *Les almoïnes a la vila de Cardona: les ordinacions de 1408*, dins *XIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Sitges, 1985, pàg. 139-144.

⁷⁶ L'any 1332, el primer llibre de consell conservat a Cervera ja conté el nomenament d'un procurador de la Caritat (Max TURULL, *El règim municipal de la Paeria: Cervera, 1331-1333. Dinàmica social i política*, Ed. Virgili & Pagès, Lleida, 1986, pàg. 109).

⁷⁷ En una provisió del rei Pere III referida a la Caritat es fa esment a "...*census dineriorum, frumenti et bladorum vel alia iura in eorum ordinacionibus per defunctos dicte Caritati relicta super bonis eorum...*" (ACC, FM, *Thesaurus privilegiorum*, 1326-1501, f. 1 v. - 2 r., Montsó, 19/08/1383). Un exemple d'aquestes deixes és la que féu el mercader Berenguer de Castellort, que va deixar un censal mort a la Caritat de 20 s.b. de renda anuals, que havien de ser esmerçats per comprar pa (F. Xavier RIVERA, *Testament d'en Berenguer*

reials garantien el cobrament d'aquestes rendes amb el suport dels oficials reials de la vila i, de fet, avalaven l'existència del Censal⁷⁸.

Fins a l'any 1390, aproximadament, la Caritat va exercir normalment la seva funció benèfica, però després d'aquesta data els recursos de la institució foren desviats cap a altres objectius⁷⁹. Durant la darrera dècada del segle XIV, en virtut de diverses disposicions reials, les rendes de la Caritat foren esmerçades en la construcció de les muralles de la vila⁸⁰. Però l'any 1401, el consell va obtenir un altre permís del governador general per variar l'ús del Censal i dedicar-lo a l'edificació de l'església parroquial de Santa Maria⁸¹. Al llarg del segle XV, aquest fou el destí de l'almoïna municipal, que restà hipotecada en mans dels diferents mestres que treballaren en aquella obra⁸². Entre aquests mestres

de Castelltort..., pàg. 183-213). I, entre totes aquestes rendes n'hi havia quatre d'especialment importants: el censal mort que pagava el senyor de Montcortés (200 s.b.), el censal mort de la universitat de Sisteró (200 s.b.), el de la universitat de Gàver (200 s.b.) i el cens que satisfieia el molí de Sedó (53 s.b.) (ACC, FM, Beneficència, Caritat, 1408, Plaça).

⁷⁸ ACC, FM, *Thesaurus privilegiorum*, 1326-1501, f. 1 r., Cervera, 12/10/1359; f. 1 v. - 2 r., Montsó, 19/08/1383; f. 2 r. - v., Almúnia de S. Joan, 20/10/1383; f. 2 v. - 3 r., Barcelona, 04/08/1424.

⁷⁹ Alguns precedents d'aquest ús atípic poden documentar-se: l'any 1356, quan va destinar-se la meitat del Censal a l'obra de l'església parroquial de Santa Maria (ACC, FM, Consells, 1356, f. 23 r.); l'any 1379, quan els diners de la Caritat i els Hospitals s'esmerçaren en la reparació de les campanes, o l'any 1388, quan els recursos dels bacins, la Caritat i els Hospitals foren novament dedicats a l'obra de Santa Maria (ACC, FM, Consells, 1388, f. 29 r., 03/03/1388). A banda, hi ha altres referències a consignacions puntuals de petites quantitats del Censal a almoïnes concretes, tal com també va documentar Max TURULL, *Oligarquia, fiscalitat i règim municipal al món urbà de la Catalunya Medieval (Cervera entre 1026 i 1430)*, Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1989, pàg. 911-912 i 916.

⁸⁰ En una data que no podem precisar, posterior a 1388, el rei Joan va assignar les obres pies i el Censal de la Caritat a la construcció de la muralla de la vila. Més endavant, el 7 de novembre de l'any 1390, el governador general de Catalunya, Ramon Alamany de Cervelló, va prorrogar aquesta concessió durant 5 anys, i, el 14 de juny de 1395, aquest mateix personatge va ampliar el termini dotze anys més (ACC, FM, Correspondència, 1398, 20/03/1398, Barcelona; ACA, Cancelleria, reg. 2187, 1408, f. 31 v. - 32 r., 21/12/1408, Barcelona). L'any 1397, aquestes disposicions foren confirmades pel rei Martí, que manava al batlle de Cervera que vetllés pel seu compliment (ACA, Cancelleria, reg. 2111, 1397, f. 69 v. - 70 r., 03/08/1397, Barcelona).

⁸¹ ACC, FM, Consells, 1400, f. 79 v., 02/09/1400; ACA, Cancelleria, reg. 2172, 1401, f. 149 r., 19/01/1401, Barcelona; ACC, FM, Consells, 1401, f. 29 v. - 30 r., 02/03/1401; *Thesaurus privilegiorum*, 1326-1501, f. 14 v. - 15 r., 16/05/1401, Barcelona.

⁸² No sabem exactament en virtut de quina disposició la Caritat va continuar esmerçant-se en l'obra de l'església. Potser el permís de 1401 era indefinit o les diferents pròrrogues en l'assignació de les obres pies a les obres dels murs també afectaven a l'almoïna municipal. No obstant, el cert és que la utilització d'aquest recurs en l'obra del temple va sobreviure a la construcció de les muralles, i per aquesta raó, pensem que amb el pas dels anys, el Censal va anar perdent el seu caràcter inicial.

⁸³ Durant aquest període, documentem alguns intents per reinstaurar el caràcter assistencial d'aquesta institució, però tots ells foren infructuosos. L'any 1428, per exemple, els paers van intentar infructuosament recuperar les rendes que llavors tenia Pere de Vallerbrera, perquè "...no ych ha castellet entorn que no façe

destaca Pere de Vallebrera, constructor del campanar de l'església, el qual va disposar, juntament amb els seus hereus, de les rendes de la Caritat des de l'any 1424 fins a l'any 1462⁸³. Mentre va durar la guerra civil, la vila va recuperar els escassos diners del Censal i va assignar-los al pagament de salaris administratius⁸⁴. I, després del conflicte, una part d'aquests recursos retornaren a l'obra de Santa Maria, mentre l'altra romanía en mans dels hereus d'en Vallebrera⁸⁵.

Durant aquesta darrera etapa, l'almoina municipal va experimentar una profunda decadència. De fet, la pèrdua del caràcter assistencial d'aquesta institució i la consignació de les seves rendes ja havia provocat símptomes de descomposició abans de 1462, però després de 1472, aquest fenomen s'agreujà: l'any 1478, en un context de crisi econòmica, la pèrdua de documentació impossibilitava el cobrament d'una part important del Censal; l'any 1479, molts deutors es resistien a pagar perquè reivindicaven una condonació de llurs deutes i una reducció de censos i censals; l'any 1494, el consell acordava arrendar la Caritat, que llavors no es plegava, per obtenir alguna cosa i esmerçar-la en l'obra de l'església; l'any 1495, aquest arrendament era ingressat pel clavari, que sols va percebre 8 ll.b. en aquest concepte, i, l'any 1496, els regidors alienaven part de les malmeses rendes de l'almoina per fer front a deutes del municipi⁸⁶. Ara bé, malgrat aquest panorama desolador, la institució no es va perdre en cap moment i, fins i tot l'any 1497, de manera excepcional, els regidors van tornar a emprar el Censal per fer l'almoina tradicional⁸⁷. Posteriorment, fins a la fi del període estudiat, les rendes de la Caritat continuaren essent

caritatis e almoynes e com ací antigament se feye gran e solemnpna caritat...". La decisió del consell fou intentar recuperar les rendes que llavors tenia Pere de Vallebrera, però no fou possible (ACC, FM, Consells, 1428, f. 34 r. - v., 06/03/1428). L'any 1458, després de la mort d'en Vallebrera, el resultat de la liquidació dels comptes de l'obra del campanar demostrà que la vila encara devia diners als hereus del dit mestre i la Caritat va continuar en mans d'aquests últims (ACC, FM, Consells, 1458, f. 58 r. - v., 29/06/1458). Finalment, a final de 1461, el consell acordà demanar a Bartomeu de Vallebrera que, per amor de la vila, tornés la Caritat, i poc després esclatà la guerra (ACC, FM, Consells, 1462, f. 22 v. - 23 r., 31/12/1461).

⁸⁴ L'any 1466, el consell acordà que els salaris dels síndics ordinaris es paguessin de les rendes de la Caritat, tal com s'havia fet els anys anteriors (ACC, FM, Consells, 1466, f. 76 v., 12/12/1466).

⁸⁵ ACC, FM, Consells, 1476, f. 28 v. - 29 r., 06/03/1476; Consells, 1479, f. 33 v. - 34 r., 24/04/1479.

⁸⁶ ACC, FM, Consells, 1458, f. 58 r. - v., 29/06/1458; Consells, 1462, f. 22 v. - 23 r., 31/12/1461; Consells, 1478, f. 36 r. - v., 11/04/1478; Consells, 1478, f. 36 r. - v., 11/04/1478; Consells, 1479, f. 6 r., 02/01/1479; Consells, 1494, f. 18 r., 15/02/1494; Clavaria, 1495, f. 6 v.; Consells, 1496, f. 35 v. - 36 r., 06/04/1496.

⁸⁷ ACC, FM, Consells, 1497, f. 72 r., 27/11/1497.

esmerçades en l'obra de l'església parroquial, ja fos en el mobiliari, en les campanes, en els orgues o en altres parts del temple⁸⁸.

Pel que fa a l'assignació de les causes pies fundades per particulars, l'any 1455 documentem la concessió d'una tercera part de les deixes a l'obra de l'església parroquial de Santa Maria. Concretament, l'infant Joan, lloctinent general del rei Alfons IV, va confirmar una disposició del vicari general del bisbe de Vic que concedia, durant quatre anys, un terç de les causes pietoses a l'*obreria* del temple⁸⁹. I, l'any 1481, els paers, com a administradors de l'almoïna creada per Bertran dels Arcs, accediren a dedicar puntualment les pensions censals a l'obra de l'església major⁹⁰.

Ara bé, de res haurien servit les injeccions suplementàries de numerari si paral·lelament les autoritats municipals no haguessin fet ús de diversos procediments crediticis. Efectivament, al llarg del període estudiat, hom pot constatar el recurs dels obrers a diverses formes d'endeutament a curt i llarg termini. D'aquesta manera, ocasionalment, l'*obreria* va aconseguir préstecs de particulars⁹¹ i, fins i tot, els seus responsables va arribar a vendre algun censal mort⁹². Tanmateix, estem segurs que les importants obres realitzades, al llarg del segle XV, a l'església parroquial, no haurien estat possibles sense la utilització del sistema del contracte *a preu fet* per part dels obrers i dels regidors municipals.

⁸⁸ ACC, FM, Consells, 1499, f. 20 r., 20/10/1499; Consells, 1505, f. 68 v., 02/07/1505; Consells, 1508, f. 22 r., 29/04/1508; Notaments racional, 1507-1510, f. 107 v.- 108 v..

⁸⁹ ACC, FM, Correspondència, 1455, Barcelona, 22/05/1455.

⁹⁰ ACC FM, Clavaria, 1481, f. 5 v.

⁹¹ L'any 1402, per exemple, els paers informaren que Pere Rull havia prestat 47 ll.b. que els faltaven per completar el pagament d'una custòdia que feien fer a un argenter de Barcelona per a l'església (ACC, FM, Consells, 1402, f. 50 r., 27/05/1402; f. 52 r. - v., 10/06/1402). I, posteriorment, l'any 1404, tenim notícies d'un sindicat fet pels regidors als obrers de Santa Maria perquè poguessin manllevar per la dita obra qualsevol quantitat de diners, obligant-hi o empenyorant els béns, censals i altres drets de la institució (ACC, FM, Consells, 1404, f. 48 r., 25/08/1404).

⁹² L'any 1402, els paers informaren que els seus predecessors havien fet fer una custòdia d'argent que, a causa dels grans càrrecs de la universitat, només havien pogut pagar-la amb la venda de 250 s.b. censals als pubills del Muntbella (ACC, FM, Consells, 1402, f. 50 r., 27/05/1402). Anys després, el 1422, el consell va donar permís als obrers per vendre un censal mort per preu de 100 ll.b. per pagar els 200 florins que costava un reliquiari que havien fet fer per a l'església, amb la condició que no es fes cap nova obra, sense comptar les que hi havia en curs, sense permís del consell fins que hagués estat redimit el censal (ACC, FM, Consells, 1422, f. 68 v. - 69 r., 22/06/1422).

De fet, hom podria considerar que, durant el segle XV, l'obra del temple tenia una doble administració: d'una banda, l'*obreria* esmentada, i de l'altra, els mestres d'obra. Com veurem, des de començament d'aquell segle, el municipi va endegar una sèrie d'importantes obres a l'església, les quals foren encomanades a diversos mestres o artesans que treballaven a preu fet i actuaven com a veritables contractistes. Això significa que, en molts casos, les despeses de mà d'obra, material, eines, etc., corrien a càrrec del mestre d'obra i que l'*obreria* solament havia de pagar els terminis pactats d'aquella obra o fer front a petites despeses de suport o manteniment. Considerant que la major part dels recursos de l'*obreria* i altres béns o drets de la vila foren obligats als mestres d'obra, podem afirmar que aquestes operacions suposaren l'establiment d'una hipoteca sobre la institució encarregada de gestionar la construcció del temple. I, durant la primer meitat del segle XV, aquesta pràctica tingué dos noms propis: Pere Perull i Pere de Vallebrera.

Entre 1401 i 1411 hem documentat la contractació, per part del municipi, del mestre d'obra montblanquí Pere Perull per realitzar dues obres en la cobertura de la nau de l'església de Santa Maria⁹³. Malgrat que no conservem els pactes signats pels regidors amb el mestre Perull, sabem que, entre els anys 1401 i 1402, aquest últim va treballar a preu fet per dur a terme una primera obra⁹⁴. Ignorem el cost d'aquesta intervenció, però podem afirmar que el mestre Perull va comprometre's a tenir acabada l'obra el dia de Santa Maria d'agost de 1402, i que comptava amb una companyia de sis homes per realitzar els treballs⁹⁵. Com hem apuntat, els regidors assignaren els recursos de l'*obreria*, el producte del Censal de la Caritat i les profertes fetes per singulars de la vila al finançament de l'operació, però tenim constància dels endarreriments i dificultats que tingueren els responsables de l'obra per complir els terminis acordats amb el susdit mestre⁹⁶.

⁹³ L'actuació d'aquest mestre d'obra a Cervera ha estat estudiada per J.M. LLOBET, *Pere Perull, un dels mestres de l'obra de l'església de Santa Maria de Cervera (1401-1423)*, dins F. FITÉ - J. YARZA (coord.), *L'Artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó*, Universitat de Lleida - Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1999, pàg. 513-522.

⁹⁴ ACC, FM, Consells, 1401, f. 26 v., 03/02/1401; f. 28 r., 07/02/1401.

⁹⁵ Llobet mostra qui eren alguns dels que formaven part de la companyia de Pere Perull, concretament, els aprenents de pedrapiquer i les seves condicions de treball (J. M. LLOBET, *Pere Perull...*, pàg. 519).

⁹⁶ ACC, FM, Consells, 1401, f. 29 v. - 30 r., 02/03/1401; f. 66 r. - 66 v., 09/06/1401; Consells, 1402, f. 16 r., 09/01/1402; Consells, 1403, f. 55 r. - v., 25/06/1403.

Pel que fa a la segona empresa encomanada a Pere Perull, tampoc ens ha pervingut el contracte, però comptem amb moltes més referències sobre l'empresa. A començament de l'any 1403, el municipi va rebre l'oferta d'un mestre indeterminat que estava disposat a bestreure 10.000 o 12.000 s.b. i a fer-se càrrec de l'obra de Santa Maria en lloc d'en Perull⁹⁷. Els regidors negociaren amb el nou mestre, però finalment es decantaren per l'antic, que va comprometre's a construir tres *croerades* a preu fet, que costarien 4.000 florins (44.000 s.b.) a la universitat. En aquesta ocasió, amb l'objectiu d'evitar les dificultats experimentades en la primera obra, mestre Perull va sol·licitar que, a banda de l'*obreria*, els regidors també obliguessin els béns de la universitat i dels particulars d'aquella al compliment dels terminis de pagament. No obstant, aquestes precaucions tampoc foren suficients i els reiterats endarreriments posaren a Pere Perull en una difícil situació econòmica que va estar a punt de fer-li abandonar l'obra⁹⁸. La companyia d'en Perull, formada per set o vuit homes, va treballar a l'església fins a l'any 1407, però l'*obreria* no va acabar-li de pagar la quantitat estipulada per l'obra fins a l'any 1414⁹⁹.

Un decenni després, el municipi va contractar el mestre d'obra Pere de Vallebrera per culminar l'obra del campanar de l'església parroquial, a imatge del de la Seu de Lleida¹⁰⁰. En aquesta ocasió disposem del contracte o capítols signats amb mestre Vallebrera, així com de nombroses referències documentals relacionades amb l'obra, a través de les quals podem saber quina era la forma exacta d'aquest sistema de finançament¹⁰¹. Així doncs, després de pactar amb

⁹⁷ ACC, FM, Consells, 1403, f. 23 r. - v., 22/02/1403.

⁹⁸ ACC, FM, Consells, 1403, f. 39 r., 03/05/1403; f. 44 v. - 45 r., 18/05/1403; f. 55 r. - 55 v., 25/06/1403; f. 143 r. - 144 r., 08/10/1403; Consells, 1406, f. 46 v. - 47 r., 15/04/1406; f. 61 v., 14/06/1406.

⁹⁹ Segons els nostres càlculs, entre 1403 i 1414, l'*obreria* va pagar els 44.000 s.b. al dit mestre. L'any 1406, Pere Perull va cobrar 2.200 s.b.; l'any 1407, 3.200 s.b.; l'any 1408, 3.966 s. i 6 d.b.; l'any 1409, 2.517 s. 9 i d.b., i l'any 1410, 1.530 s.b. (ACC, FN, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 193 r.-145 r.). Considerant que, l'any 1411, el mestre Perull demanava que se li paguessin els prop de 13.000 s.b. que li devien, podem pensar que entre 1403 i 1405 els obrers van pagar-li 16.900 s.b. (ACC, FM, Consells, 1411, f. 89 v., 15/06/1411). Aquest deute fou satisfet de la següent manera: l'any 1411, 4.515 s. i 10 d.b.; l'any 1412, 1.623 s. i 5 d.b.; l'any 1413, 3.622 s. i 10 d.b., i l'any 1414, 3.923 s. i 8 d.b. (ACC, FN, Jaume Sabater, Varis, Liber apocharum, 1400-1412, f. 145 v.-198 v.). No sabem si aquestes quantitats van pagar-se en metàl·lic o mitjançant la cessió de rendes de l'obra, ja que l'any 1423, el mestre Perull va vendre per 2.070 s.b. unes rendes de 14 mitgeres de forment censal que li havien estat cedides pels obrers de Santa Maria, el 26 de març de 1414 (ACC, FN, P. Salvanera, Llibres, 1423, f. 2 r.- 9 v.).

¹⁰⁰ ACC, FM, Consells, 1420, f. 52 v. - 53 r., 23/09/1420; Consells, 1423, f. 139 v. - 140 r., 13/12/1423.

¹⁰¹ Els capítols de l'obra signats entre la vila i el mestre Pere de Vallebrera foren transcrits en l'estudi de Francesca ESPAÑOL, *Antecedents de Pere Vallebrera, maître d'oeuvre de la cathédrale de Perpignan*, dins *Autour des maîtres d'oeuvre de la Cathédrale de Narbonne. Les grandes églises gothiques du Midi, sources d'inspiration et construction*, Narbona, 1994, pàg. 159-170.

tot luxe de detalls la forma que hauria de tenir l'obra, els regidors i el mestre establiren les condicions econòmiques de l'acord. D'una banda, els regidors es comprometien a pagar 4.500 florins d'or (49.500 s.b.) a Pere de Vallebrera, en terminis anuals de 750 florins (8.250 s.b.) cadascun. Segons els pactes, aquests diners havien de procedir dels emoluments de l'*obreria* i del producte del Censal de la Caritat, que serien recaptats per la persona que designés el dit mestre. I, finalment, els acords també preveïen que tots els béns de la universitat i dels seus membres serviren com a garantia (*fermança*) de l'operació. Pel que fa al mestre Vallebrera, aquest es comprometia a realitzar la *casa dels senys* en el termini de sis anys, fent-se càrrec de totes les despeses que pogués generar l'obra. Dels capítols del contracte podem deduir que aquests dispendis devien incloure les partides habituals en una obra de l'època, exceptuant la calç i altres materials (aigua, arena, pedra...) que, de manera directa o indirecta, li havia de proporcionar el municipi¹⁰².

Aquestes eren les condicions teòriques del pacte, però la realitat fou molt diferent. L'obra del campanar no va acabar-se en sis anys, sinó que va perllongar-se al llarg de més de trenta anys i va motivar nombroses disputes relacionades amb la seva execució. Un retard tan gran hauria estat del tot intolerable per als regidors si no hagués estat perquè el municipi tampoc va respectar gens els terminis de pagament acordats per l'obra. Des de 1427, documentem nombroses queixes de Pere de Vallebrera davant del consell pels reiterats endarreriments en el pagament dels 750 florins anuals, amb les consegüents dificultats que això li suposava a l'hora de tirar endavant l'obra¹⁰³. Aquesta situació va anar enrarint la relació entre el municipi i Pere de Vallebrera, la qual durant la dècada de 1450 va arribar al seu punt màxim de deteriorament¹⁰⁴. L'any 1453, l'obra del campanar encara no estava del tot acabada a causa de la disputa entre el mestre de l'obra, que al·legava que no havia cobrat tot el que s'havia acordat en

¹⁰² Les despeses habituals d'una obra coetània a la vila com era la del mur incloïen eines, maquinària, piquers, manobres, fusters, ferrers, bastaixos, traginers, despeses de pedrera, indemnitzacions, etc. (vegeu P. VERDÉS, *Un llibre de l'obra dels murs de Cervera* (1368), "Miscel·lània Cerverina", 10 (1996), pàg. 13-36).

¹⁰³ ACC, FM, Consells, 1427, f. 43 r., 20/03/1427; Consells, 1428, f. 108 v. - 109 r., 20/10/1428; Consells, 1429, f. 58 v., 28/04/1429; Consells, 1431, f. 64 v. - 65 r., 11/06/1431; Consells, 1435, f. 35 r. - v., 09/05/1435; Consells, 1436, f. 112 r., 29/08/1436.

¹⁰⁴ L'any 1445, Pere de Vallebrera ja fou acusat de malversació i, davant d'aquest fet, el mestre es mostrà disposat a retre comptes, tot reivindicant la vàlua de la seva obra: "... e aquella és stada sperimentada, car tots los senys mayors hi toquen ensemps, que és cosa que no és en lo principat de Cathalunya..." (ACC, FM, Consells, 1445, f. 28 r., 03/04/1445).

els capítols, i els obrers, que afirmaven el contrari¹⁰⁵. Davant d'aquesta situació, els regidors ordenaren la fiscalització dels comptes de mestre Vallebrera, que fou realitzada, l'any 1458, pel *racional* i tres oïdors creats especialment per a l'ocasió¹⁰⁶. Segons aquest document, el mestre Vallebrera va declarar que havia rebut 1.987 ll., 16 s., i 3 d.b. durant el període que anava des de 1424 a 1458, i els auditors hi afegiren 175 ll. i 10 s.b per diferents conceptes que no havia declarat, i 250 ll.b. per una part de l'obra que no havia realitzat¹⁰⁷. Així, doncs, l'equació entre el total de rebudes fetes pel mestre de l'obra, 2.413 ll., 6 s. i 3 d.b., i la suma pactada al contracte, 2.475 ll.b., donava com a resultat que el municipi encara devia 61 ll., 13 s. i 9 d.b. al mestre Vallebrera i els seus hereus¹⁰⁸.

Malgrat tot, com pot observar-se, el sistema de finançament que proporcionaren els mestres d'obra de la primera meitat del segle XV va ser molt útil per al municipi cerverí a l'hora de dur a terme grans empreses constructives a l'església parroquial de Santa Maria. De fet, estem segurs que fou gràcies als treballs de Pere Perull o de Pere de Vallebrera que l'aixecament del temple va poder donar un pas definitiu vers al seu acabament, el qual va tenir lloc a final de la quinzena centúria, després d'una darrera embranzida propiciada per la intervenció del clavari municipal en l'obra.

Efectivament, com hem dit, l'edificació del temple gòtic va iniciar-se a principi del segle XIV, i des d'un bon començament, l'obra fou responsabilitat gairebé exclusiva del municipi. Per aquesta raó, les autoritats municipals crearen una *obreria* especial, al front de la qual situaren uns obrers, encarregats de dirigir l'activitat constructiva i d'administrar els recursos consignats al finançament de l'empresa. Aquest fet explica que, al llarg de la catorzena centúria, els *llibres de clavaria* a penes continguin despeses corresponents a l'obra de l'església parroquial, si exceptuem algunes ajudes puntuals que, per ordre del consell, féu el clavari als obrers¹⁰⁹.

¹⁰⁵ ACC, FM, Consells, 1453, f. 33 v. - 35 r., 11/04/1453.

¹⁰⁶ ACC, FM, Consells, 1457, f. 84 r. - v., 12/06/1457.

¹⁰⁷ Les successives fiscalitzacions de comptes que van fer-se des de 1424 fins a 1458 indiquen que: entre 1424 i 1433, el mestre Vallebrera va rebre 600 ll.b.; entre 1433 i 1438, 341 ll., 10 s. i 8 d.b.; entre 1438 i 1444, 411 ll.b.; entre 1444 i 1450, 317 ll., 15 s. i 5 d.b., i entre 1450 i 1458, 318 ll., 10 s. i 2 d.b. (ACC, FD, Capsa 38).

¹⁰⁸ ACC, FD, Capsa 38. No sabem com va acabar aquest episodi, però el cert és que, com hem vist, durant el darrer terç del segle XV els hereus d'en Vallebrera encara cobraven diners de l'*obreria* de l'església parroquial.

¹⁰⁹ Sobre aquestes ajudes, vegeu M. TURULL, *La configuració...*, pàg. 556-558. Pel que fa a la *clavaria*, vegeu els diversos treballs que han abordat l'estudi d'aquesta institució a Cervera: M. TURULL, *La hisenda i*

Durant el segle XV, aquesta dinàmica va continuar vigent, però les dificultats econòmiques per les quals va travessar l'*obreria* del temple van fer necessària una col·laboració molt més activa de la tresoreria municipal. D'aquesta manera, durant la primera meitat del segle XV, la consignació dels recursos de l'*obreria* en mans d'alguns dels mestres d'obra que treballaren a *preu fet* a l'església, ja provocaren una major participació del tresorer en la construcció del temple. Concretament, els *llibres de clavaria* dels anys 1423-1433 contenen despeses per valor de 20.000 s.b., corresponents a la fabricació dels nous senys que havien de presidir el campanar que llavors construïa el mestre Vallebrera (vegeu l'article de J. M. Llobet).

No obstant, fou després de la guerra civil quan el clavari va haver de prendre les regnes de l'administració de l'obra de Santa Maria. El conflicte va tenir uns efectes devastadors sobre l'economia de l'*obreria* i d'altres institucions municipals, raó per la qual els regidors van haver de recórrer forçosament a la *clavaria* per donar un impuls definitiu a la construcció de l'església. Certament, això no va suposar la desaparició de l'*obreria*, però va relegar-la a un segon pla durant la resta del període estudiat¹⁰. I com a conseqüència d'aquest fet, a partir de 1472, hom pot trobar importants despeses en els registres de la tresoreria corresponents a la construcció de les voltes i de les capelles del temple; als enllosats o les teulades; a la fabricació dels vitralls o dels orgues, i a altres despeses menors (vegeu l'article de P. Besarán).

Val a dir que, durant la segona meitat de la quinzena centúria, va continuar emprant-se el sistema de l'obra a *preu fet*, ja que facilitava el finançament de les empreses. Malgrat tot, aquests pactes no tenien exactament el mateix caràcter que els signats amb en Perull o Vallebrera, perquè el mestre de l'obra ja no assumia la totalitat de despeses generades per aquella, sinó que gran part d'aquelles eren responsabilitat de la vila. D'aquesta manera, l'any 1483, per exemple, Joan Barrufet va signar un contracte amb la universitat per construir

el sistema financer de la Paeria de Cervera. Els ingressos del Consell, "Ilerda", 47 (1986), pàg. 443-478; ÍDEM, La configuració..., pàg. 419-427; Pere VERDÉS, Les finances municipals a Cervera (1338-1339), dins Actes del III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història, L'Avenç, Barcelona, 1996, pàg. 205-214; ÍDEM, Les finances del clavari: abast, límits i funcionament (Cervera, 1442), "Anuario de Estudios Medievales", 29 (1999), pàg. 1133-1164.

¹⁰ Aquest paper secundari de l'*obreria* queda reflectit als llibres de comptes conservats dels darrers anys del segle XV i primers del segle XVI, on solament apareixen despeses menors generades per l'adquisició d'alguns ornaments o obres de manteniment.

dues capelles per les quals percebria 200 ll.b. en uns determinats terminis. Segons l'acord, en Barrufet solament havia de pagar els manobres i picar la pedra, mentre la vila li portaria tot el material necessari (calç, arena, pedra, aigua, fusta, claus, cordes...) al peu de l'obra i pagaria el manteniment de les eines¹¹¹. A començament de l'any 1485, el mestre Martí d'Ibar rebia l'encàrrec de fer dues voltes de l'església: "...e coste noranta lliures cada archada quities al mestre, sens altres avaries com és calç, arena, pedra e altres coses..."¹¹². Aquell mateix any, l'esmentat mestre Barrufet rebia l'encàrrec de fer la darrera volta de l'església i els regidors es comprometien a pagar-li 200 ll.b. per l'obra. En aquesta ocasió, en Barrufet havia d'assumir les despeses de construir la bastida, picar la pedra i pagar els manobres, mentre la vila es feia càrrec de la resta¹¹³. Aquests i d'altres pactes similars expliquen que, a final del segle XV, els *llibres de clavaria* continguin, d'una banda, el pagament dels terminis pactats amb els mestres d'obra, i de l'altra, dispendis diversos en concepte de material, llogats, traginers, etc.

Apèndix

*Relació d'obers de l'església de Santa Maria (1387-1516)*¹¹⁴

1387		1394	
1388	Bertran dels Arcs	1395	
1389		1396	
1390		1397	Bernat de Vilagrassa i Ramon Dan
1391		1398	Bernat de Vilagrassa i Ramon Dan
1392		1399	Bernat de Vilagrassa, Ramon Dan
1393			i Pere Llobet, prevere ¹¹⁵

¹¹¹ ACC, FD, Capsa 1, 1483/12/08. Aquests capítols foren transcrits per mi mateix a *L'Art Gòtic a Catalunya. Arquitectura II. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos*. 2, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003, pàg. 47-48.

¹¹² ACC, FM, Consells, 1485, 19 v. - 20 r., 05/02/1485.

¹¹³ ACC, FD, Capsa 1, 1485.

¹¹⁴ Les dades d'aquesta relació han estat proporcionades per la sèrie de Consells del Fons Municipal de l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, on apareixen els nomenaments dels responsables de l'*obreria* esmentada. Desconeixem el nom dels obrers d'aquells anys que apareixen en blanc i dubtem d'aquells altres a qui hem posat un interrogant.

¹¹⁵ El 28 de febrer de 1399, els procuradors de l'obra de Santa Maria eren Ramon Dan i Bort Ferrer, però el 19 de març ja apareixen com a obrers els esmentats Bernat de Vilagrassa i Ramon Dan, i el 14 d'abril els fou associat el prevere Pere Llobet (ACC, FM, Consells, f. 32 r., 37 v., 46 v.).

1400	Bernat de Vilagrassa i Ramon Dan	1418	Pere de Roqueta i Pere Ermengol
1401	(?) ¹¹⁶	1419	Guim Asbert i Montserrat Cornellana
1402	(?)	1420	Guim Asbert i Montserrat Cornellana
1403		1421	Guim Asbert T i Montserrat Cornellana
1404	Bernat de Vilagrassa i Ramon Dan	1422	Antoni Arnau i Joan Porta ¹¹⁹
1405	Bernat de Vilagrassa i Ramon Dan	1423	Arnau Aguiló i Francesc Llaurador ¹²⁰
1406	Bernat de Vilagrassa i Ramon Dan ¹¹⁷	1424	Antoni d'Òdena, notari, i Mateu Cornellana, notari
1407	Berenguer d'Altello, sastre, i Francesc Oller, especier	1425	Pere Esteve i Arnau Castelló ¹²¹
1408	Berenguer d'Altello i Francesc Oller	1426	Bernat de Vilagrassa i Ramon de Riquer, donzell
1409	Berenguer d'Altello i Francesc Oller	1427	Joan Porta i Montserrat de Cornellana
1410	Berenguer d'Altello i Francesc Oller	1428	Jaume Bagà, mercader, i Mateu de Cornellana, notari
1411	Berenguer d'Altello i Francesc Oller	1429	
1412	Berenguer d'Altello i Francesc Oller	1430	Jaume Bagà i Mateu de Cornellana
1413	Berenguer d'Altello i Francesc Oller	1431	Arnau Castelló i Arnau d'Abella
1414	Berenguer d'Altello i Francesc Oller	1432	
1415	Berenguer d'Altello i Francesc Oller	1433	Arnau d'Abella i Joan Germà, notari
1416	Berenguer d'Altello i Francesc Oller ¹¹⁸	1434	
1417	Arnau Castelló i Bernat Descanós	1435	
		1436	
		1437	

¹¹⁶ Hem documentat referències a Pere Llobet i Bernat Llop, preveres, Francesc Baborer, Jaume Sacirera i Mateu Desvall com a responsables de l'obreria d'aquell any (ACC, FM, Consells, 1401, f. 66 v., 90 v.).

¹¹⁷ Durant aquest any foren substituïts per Berenguer d'Altello, sastre, i Francesc Oller, especier (ACC, FM, Consells, 1406, f. 49 v.).

¹¹⁸ Durant aquest any foren substituïts per Arnau Castelló i Nicolau de Vergós, i aquest últim posteriorment fou substituït per Bernat Descanós (ACC, FM, Consells, 1416, f. 33 r., 36 r.).

¹¹⁹ Aquests són els obrers que apareixen nomenats en el llibre de Consells, però també documentem a Jaume de Montbrí i Pere Palau, menor, com a autors del llibre de comptes de 1422 (ACC, FM, Consells, 1422, f. 26 v.; Obra de Santa Maria, 1422).

¹²⁰ El nomenament d'aquests obrers era provisional perquè Joan Porta i Berenguer Miret no havien acceptat el càrrec (ACC, FM, Consells, 1423, f. 84 v.).

¹²¹ Aquest any Bernat Descanós fou designat com a clavari de l'obreria (ACC, FM, Consells, 1425, f. 52 v.).

1438	(?) ¹²²	1464	Joan de Pallers i Pere Joan
1439		1465	Jaume Giscafré i Arnau Marçal
1440		1466	Joan Borràs, notari, i Bernat Estall, notari
1441		1467	Ramon Esteve i Andreu Fuster
1442	Jaume Tallada i Joan Mir	1468	Ramon Esteve i Andreu Fuster ¹²⁷
1443		1469	Ramon Esteve i Joan Moixó, major
1444		1470	
1445	(?) ¹²³	1471	
1446	Joan de Rubió i Ramon Esteve ¹²⁴	1472	Ramon Esteve i Bernat Major
1447		1473	Ramon Esteve i Antoni Comalada
1448	Joan Borràs i Pere Sabater	1474	Ramon Esteve i Antoni Comalada
1449	Joan Borràs i Pere Sabater	1475	Antoni Sabater, Francí Tarroja, Gili Ferrer i Joan Ponç, barber
1450		1476	misser Manuel Boix, Antoni Meià, Francí Ninot, Pere Rubió i Berenguer Mir
1451		1477	
1452	Joan Guardiola i Berenguer Miquel	1478	Antoni Solanelles, Francí Tarroja i Joan Palou
1453	Joan Guardiola i Berneguer Miquel	1479	misser Manuel Boix, Francí Tarroja i Miquel Bonjoc ¹²⁸
1454	Joan Guardiola i Berenguer Miquel ¹²⁵	1480	mossèn Antoni de Vilaplana, Antoni Esplugues, Berenguer Miquel i Francí Tarroja
1455	Antoni Figuera i Joan Cornellana	1481	mossèn Francesc Ermengol, prevere, Gili Ferrer, Francesc Molgosa i Joan Rius
1456		1482	
1457			
1458	Guim Baster i Pere Rubió		
1459			
1460	Joan Borràs i Ramon Esteve ¹²⁶		
1461			
1462			
1463			

¹²² Solament hem documentat una referència a Joan Borràs com a obrer de Santa Maria (ACC, FM, Consells, 1438, f. 29 v.).

¹²³ Solament hem documentat una referència a Joan Mir com a obrer de Santa Maria (ACC, FM, Consells, 1445, f. 28 r.).

¹²⁴ En principi els obrers eren Joan Mir i Arnau d'Abella, però renunciaren el 22 de febrer d'aquell any (ACC, FM, Consells, 1446, f. 25 r.).

¹²⁵ Durant aquest any ja foren substituïts per Antoni Figuera i Joan Cornellana (ACC, FM, Consells, 1454, f. 55 v.).

¹²⁶ Durant aquest any Ramon Esteve fou substituït per Andreu Fuster (ACC, FM, Consells, 1460, f. 42 r.).

¹²⁷ Aquell any va morir Andreu Fuster, que fou substituït per Antoni Solà (ACC, FM, Consells, 1468, 05/05/1468).

¹²⁸ Aquell any els foren associats mossèn Pere Ponç i mossèn Francesc Ermengol, preveres, per a la provisió de material (ACC, FM, Consells, 1479, f. 81 r.-v.).

- 1483
1484
1485 mossèn Antoni de Vilaplana,
Francí Molgosa, mossèn Francesc
Ermengol, prevere, i Antoni
Solanelles
1486
1487
1488
1489
1490 mossèn Joan d'Altarriba, Antoni
Comalada, misser Francí Salvador
i Joan Ponç, notari
1491
1492 Antoni Comalada, major, i Joan
Rius
1493 Antoni Bonet i Lluís de Maldà
1494 Antoni Comalada, major, Antoni
Teixidor i Joan Barrufet
1495 mossèn Llorenç d'Altarriba,
Berenguer Gasó i Miquel de
Ponts
1496 mossèn Gaspar Gilabert,
Miquel Bonjoc i Francí Tarroja
1497 Miquel de Ponts, Lluís de
Maldà i Gili Verdera
1498 mossèn Bernardí d'Altarriba,
Francí Tarroja i Joan Barrufet
1499
1500 misser Pere Boix, Antoni
Teixidor i Antoni Saliceda
1501 mossèn Lluís de Vilaplana,
misser Martí de Montclar i
Francesc Ortigues
1502
1503
1504
1505
1506
1507
1508 mossèn Lluís de Vilaplana,
mossèn Lluís de Maldà, Pere
Ponç, notari, i Bartomeu
Giscafré
1509 Antoni Saliceda, Francí Tarroja,
Gabriel Gotsens i un prevere
1510 Francí Tarroja, Bernardí Cardo-
na i Joan Barrufet
1511 misser Pere Meià, Antoni
Teixidor, Antoni Saliceda,
mossèn Pere Castellar, prevere
1512 mossèn Pere Castellar, prevere,
mossèn Joan Gilabert, mestre
Bernat Llivia i Joan Barrufet
1513 mossèn Francí Comalada, mossèn
Jaume Ferrer, mossèn Dalmau
Sacirera, mossèn Pere Castellar,
prevere, i Pere Ponç, notari
1514 misser Pere Meià, Antoni Teixidor,
mestre Bernat Llivia i mossèn Joan
Solanelles, prevere
1515 misser Esteve de Navés, Pere Ponç,
notari, Jaume Ferrer i mossèn Joan
Solanelles, prevere
1516 mossèn Francí d'Altarriba, Jaume
Ponç, Nicolau Guiu, Bartomeu
Giscafré i mossèn Pere Castellar,
prevere